4 en 5 mei

DENK BOEK

HANDLEIDING 2024

Nationaal Comité
4 en 5 mei

Beste leerkracht,

In deze handleiding lees je hoe je met het *Denkboek* leerlingen helpt ontdekken wie en wat we herdenken, hoe we dat doen en waarom we dat doen. Jouw lessen met het *Denkboek* stimuleren hen om na te denken over het belang van vrijheid en om verbanden te leggen tussen gebeurtenissen van vroeger en nu. Nieuw in deze editie zijn o.a. 'Voetbal in de oorlog' (p. 32-35), een stripverhaal over Anton de Kom (p. 38-42) en de vrijheidstijdslijn (p. 70-73). Dit jaar is het Denkboek nog overzichtelijker, het boekje is thematisch geordend: de leerlingen lezen eerst over de historische gebeurtenissen, daarna volgen de thema's herdenken en vrijheid.

Lees in deze handleiding hoe je thematische lessen kunt geven op basis van hoofdstukken uit het *Denkboek*, over onder meer 'dagelijks leven', 'collaboratie, verzet en aanpassen' en 'oorlog en vrijheid nu'. Op **denkboek.nl** vind je op de pagina 'voor leerkrachten' nog meer informatie over online lesmateriaal.

Wij realiseren ons dat tegen de achtergrond van de huidige conflicten in de wereld, het lastig kan zijn om les te geven over thema's als oorlog en vrijheid. Om je hierbij te helpen, verwijzen we je graag naar onze artikelen op 4free-now.nl.

Veel succes gewenst met het *4 en 5 mei Denkboek* editie 2024!

Denkboek ambassadeur!

Sosha Duysker is de ambassadeur van het *Denkboek*. De kinderen komen haar op verschillende plekken in het *Denkboek* tegen.

KERNDOELEN DENKBOEK

Met het *Denkboek* en denkboek.nl leren kinderen...

... wie wij herdenken op 4 mei en waarom;
... wat wij vieren op 5 mei en waarom;
... de rituelen die bij herdenken en vieren horen;
... na te denken over het belang van herdenken in onze samenleving;
... na te denken over de waarde van vrijheid voor henzelf en anderen;
... het globale verloop van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en de voormalige koloniën;
... de gevolgen van de oorlog voor het dagelijks leven in Nederland en in de voormalige koloniën.

Kerndoelen

Het *Denkboek* sluit aan bij de volgende kerndoelen:
Oriëntatie op jezelf en de wereld

MENS EN SAMENLEVING

37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

TIJD

51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen.
52 De leerlingen leren over de kenmerkende aspecten van de tijd van wereldoorlogen en Holocaust.
53 De leerlingen leren over belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Het *Denkboek* en denkboek.nl sluiten goed aan bij het leergebied Burgerschap van curriculum.nu. Met name bij de bouwstenen 'vrijheid en gelijkheid', 'macht en inspraak', 'democratische cultuur', 'diversiteit' en 'solidariteit'.

Wat heb je nodig?

- voor elk kind een *Denkboek*
- deze docentenhandleiding
- website denkboek.nl

Voorbereiding

Bekijk samen het filmpje van Sosha op **denkboek.nl/uitpakken**. Bespreek de icoontjes die staan uitgelegd in de inhoudsopgave en wijs de kinderen op de woordenlijst achterin het boekje. Spreek af wanneer ze erin mogen lezen en werken en wanneer ze op denkboek.nl kunnen werken. Kinderen kunnen in principe zelfstandig met het *Denkboek* aan de slag. Er is geen vaste volgorde. Laat hen bijvoorbeeld tijdens het vrij werken lezen in het *Denkboek* en de vragen die in het boekje staan beantwoorden.
Plan één of meer lessen in met het boekje in de weken voorafgaand aan 4 en 5 mei. In deze handleiding vind je suggesties voor een algemene startles en daarna per thema verschillende mogelijkheden om met dit onderwerp aan de slag te gaan.

INTRODUCTIELES

TWEEDE WERELD-OORLOG

Duur: 1 lesuur + zelfstandig werktijd
Nodig: digibord

Artikelen bij dit thema:

- p. 2 – 7 **Mijn Denkboek**
- p. 8 – 13 **Tijdlijn**
- p. 18 – 21 **Hoe bezet je een land?**

Start

Vaak weten kinderen in groep 7 en 8 al best veel over de Tweede Wereldoorlog. Door televisie, boeken, series of door gebeurtenissen in hun familie. Ze willen daar graag over vertellen. Of misschien zijn ze op een plek in Nederland geweest die te maken heeft met de oorlog (zie 'In het echt' p. 64 of **denkboek.nl/kaart**). Geef de klas daarvoor eerst de ruimte.

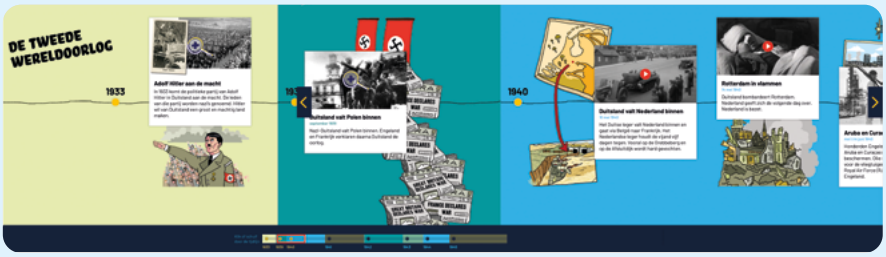

Tijdlijn

Kijk

Ga naar denkboek.nl en klik op de tijdlijn. Je kunt ervoor kiezen deze stap voor stap met de kinderen te lezen en te bekijken. Ze kunnen de tijdlijn ook zelf of in duo's bekijken op hun eigen device of in het Denkboek zelf. Laat de leerlingen de opdrachten op de achterkant van de tijdlijn maken, waarbij ze de informatie uit de tijdlijn verwerken en aan het denken worden gezet over hun perspectief op de gebeurtenissen. Welke gebeurtenissen kende je nog niet? Welke foto of welk filmpje maakte indruk? Heb je gezien dat de Tweede Wereldoorlog niet overal voorbij was op 5 mei?

Hoe bezet je een land?

Tussen 1940 en 1945 was Nederland bezet door nazi-Duitsland. De democratie werd afgeschaft. Dat betekent dat burgers geen rechten meer hadden en niet meer beschermd werden door de staat. Het is belangrijk dat kinderen begrijpen dat alle gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog volgden uit het feit dat de rechtsstaat in Nederland en andere bezette gebieden niet meer bestond. Mensen die in verzet kwamen, konden zonder proces worden opgepakt en gedood. Groepen mensen konden worden vervolgd om wie ze waren. Rechters, politie en journalisten waren uitgeschakeld of voerden de wetten van de nazi's uit. Lees met de kinderen 'Hoe bezet je een land?' op p. 18 t/m 21.
We besteden ook aandacht aan hoe een vrij, stabiel, democratisch land eruitziet en wat daarvoor nodig is. Hoe verdween de democratie in de Tweede Wereldoorlog en wat betekende dat? Vervolgens vergelijken we het verleden met het heden. Nog steeds zijn op veel plekken belangrijke elementen van een democratie in gevaar. In Oekraïne worden steden gebombardeerd door het Russische leger. In Noord-Korea is een dictator aan de macht. China ontslaat politieagenten die niet meewerken aan het onderdrukken van de Oeigoeren. In Hongarije zijn bepaalde televisiezenders verboden. En tegenstanders worden op verschillende plekken op de wereld opgepakt.

Mijn Denkboek

Doe

Kinderen gaan dan aan de slag met de pagina's 'Mijn Denkboek'. Op p. 2 kunnen ze iets over zichzelf kwijt. P. 3 gaat over belangrijke personen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Geef voor de opdracht 'Wat weet jij?' op p. 5 meer tijd, bijvoorbeeld als weektaak of als thuisopdracht.

DAGELIJKS LEVEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 32 – 35 Voetbal in de oorlog
- p. 46 – 47 Hongerwinter

Achtergrondinformatie

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger Nederland aan. Het Nederlandse leger geeft zich na vijf dagen over. Nederland is bezet. Iedereen die in Nederland woont krijgt te maken met de oorlog. Want de Duitse bezetter schaft de democratie af en voert eigen wetten en regels in. Burgers hebben geen rechten meer. Joden, Roma en Sinti worden uitgesloten, opgepakt en vermoord, alleen om wie ze zijn. Het dagelijks leven verandert voor bijna iedereen. Burgers moeten zich houden aan de regels van de bezetter. Zo is er een avondklok en een verduisteringsplicht. Sommige huishoudens krijgen te maken met ingekwartierde soldaten. Ook is er vrijwel direct schaarste en zijn voedsel en kleding alleen met bonnen te verkrijgen. In hoeverre mensen echt te maken krijgen met oorlogshandelingen hangt wel af van de regio. De oorlog was niet vijf jaar lang overal even zichtbaar.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen welke impact de Tweede Wereldoorlog had op het dagelijks leven. De oorlog bracht veel angst en onzekerheid met zich mee, maar aan de andere kant probeerden mensen natuurlijk ook zo veel mogelijk door te gaan met hun 'normale' leven.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen 'Voetbal in de oorlog' en 'Hongerwinter' lezen. Op p. 33 staan twee advertenties uit een krant. Laat de kinderen in tweetallen of in kleine groepjes een muurkrant maken over het dagelijks leven in de oorlog. Ze schrijven bijvoorbeeld iets over hun eigen sportclub of bedenken wat ze kunnen ruilen. Ze kunnen een oproep doen om voedsel in te zamelen en extra informatie opzoeken over school, vervoer, avondklok en verduistering. Hoe ze dit doen, mogen ze zelf weten: kleine teksten, foto's, tekeningen, et cetera. Laat de kinderen de muurkranten aan elkaar presenteren.

Korte lessuggestie

Kijk

Bekijk samen het filmpje 'Naar school in oorlog' op **denkboek.nl/jonginoorlog**. Bespreek met de kinderen wat de verschillen zijn tussen naar school gaan in de oorlog en nu.

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Hongerwinter' bekijken op **denkboek.nl/hongerwinter**.
- Op **tweedewereldoorlog.nl/100voorwerpen** vind je ook allerlei voorwerpen die iets vertellen over bepaalde aspecten van het dagelijks leven, zoals een noodkachel, trouwjurk gemaakt van een parachute en een radio verstopt in een bijbel.

COLLABORATIE, VERZET, AANPASSEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 38 – 42 **Vechten tegen onrecht**
  Het leven van Anton de Kom
- p. 43 **Wat kun je doen tegen onrecht?**
- p. 44 – 45 **Wat als je moet kiezen?**

Achtergrondinformatie

Lang werd er over keuzes van mensen in oorlogstijd gesproken in termen van 'goed' en 'fout'. Maar dat is achterhaald. Keuzes van mensen werden bepaald door complexe omstandigheden met onzekere afloop. 'Wat zou jij doen?' is dus een vraag die kinderen en volwassenen eigenlijk niet kunnen beantwoorden als het gaat om keuzes maken in oorlogstijd. Want het is onmogelijk je écht te verplaatsen in de situatie van iemand in die tijd en in die omstandigheden. Goede voorbeelden en persoonlijke verhalen halen het gevoel van herkenning wel iets dichterbij. Ook kun je een link leggen met gedrag dat niet alleen in oorlogstijd geldt.

Waarom dit thema?

Verzet en collaboratie zijn onderwerpen die kinderen heel interessant vinden en waar ze vaak wel een mening over hebben. Het is goed om in lessen over dit onderwerp aandacht te besteden aan keuzes maken. Aan het feit dat de rollen in de oorlog niet zwart-wit waren. Belangrijk voor kinderen is ook dat mensen van rol konden wisselen. Iemand die zich eerst aanpaste, kon later toch bij het verzet gaan. Iemand die zich wilde verzetten, koos er misschien toch voor om dit niet te doen om zijn of haar gezin te beschermen. Belangrijk om te weten is ook dat er veel verschillende groepen in verzet kwamen: mannen, vrouwen, kinderen, Joden, studenten (ook veel studenten uit Nederlands-Indië, Suriname of de Caribische eilanden). Ook dat is vaak een onderbelicht aspect. In dit *Denkboek* vind je daarom onder andere het verhaal van Janny Brilleslijper, een Joodse vrouw die samen met haar zus veel onderduikers hielp, en het verhaal van Anton de Kom, een verzetsstrijder uit Suriname.

Verwerkingsopdracht

Laat de kinderen in tweetallen 'Wat als je moet kiezen?' op p. 44 en 45 lezen. In dit artikel komen de verschillende rollen naar voren en blijkt soms dat iemand meerdere rollen had, of van rol veranderde. Kinderen lezen de tekstjes en bedenken zelf wat zij goed vinden passen: aanpassen, verzetten of collaboreren? Laat kinderen daarna zelf een verhaal verzinnen waarin ze kiezen voor een perspectief. Bespreek tot slot met de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen in tweetallen de denkvragen op p. 45 bespreken. Lukt het ze om een conclusie te trekken?
- Wat kun je zelf doen als je ziet dat een persoon of een groep mensen onrecht wordt aangedaan? Anton de Kom (p. 38-42) was iemand die niet wegkeek, maar in actie kwam. Hoe zou je dat in deze tijd kunnen doen?
- Bespreek fragmenten uit de strip: 'Op school mogen de leerlingen alleen maar Nederlands spreken', wat vinden de kinderen daarvan? Is het goed dat Anton met zijn boek aandacht vraagt voor de ongelijkheid tussen witte en zwarte mensen? En hoe zou het voor zijn familie zijn om in onzekerheid te zitten? Betrek deze vragen op het heden. Zie je deze situaties in de huidige tijd ook terug?

Extra

- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Keuzes maken' bekijken op **denkboek.nl/keuzes-maken**.
- Bekijk de aflevering van Het Klokhuis 'Verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog'.
- Breng met de klas een bezoek aan Nationaal Monument Oranjehotel. Het Oranjehotel was de bijnaam voor de Scheveningse gevangenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Of bezoek het Verzetsmuseum in Amsterdam. In het Verzetsmuseum Junior komen verhalen van kinderen die de oorlog elk op een andere manier meemaakten tot leven.
- In het verhaal 'Een muur in de school' komen kinderen in verzet tegen de uitsluiting van Joodse klasgenootjes. Luisteren het verhaal op denkboek.nl/verhaal. Praat met de kinderen na.
- Blader naar 'In het echt' op p. 64 en 65. Welke sporen van de oorlog vind je bij jullie in de buurt? Neem ook een kijkje op denkboek.nl/kaart en lees welke plekken er nog meer in de buurt zijn om met de klas te bezoeken.

VERVOLGING

Artikelen bij dit thema:

- p. 22 – 27 **Uitgesloten, vervolgd, vermoord**
- p. 28 – 29 **Onderduiken zonder ouders**

Achtergrondinformatie

Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden de rechten van Joden, Roma en Sinti stap voor stap afgepakt. Wanneer het Duitse leger Nederland binnenvalt in 1940 moet iedereen die voor de overheid werkt de ariërverklaring tekenen. Alle Joodse ambtenaren worden ontslagen. In 1941 volgen er meer anti-Joodse maatregelen. Joden krijgen een 'J' in hun persoonsbewijs, mogen niet meer op openbare plekken komen en Joodse kinderen moeten naar een Joodse school. Niet lang daarna moeten alle Joden een Jodenster dragen en krijgen de eerste Joden een oproep om te werken in Duitsland. Joden, Roma en Sinti worden opgepakt en gedeporteerd naar concentratie- en vernietigingskampen. 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti worden vermoord tijdens de Holocaust. De Holocaust wordt door Joden meestal Sjoa genoemd, het Hebreeuwse woord voor 'catastrofe'.

Waarom dit thema?

In dit thema leren de kinderen over de vervolging van Joden, Roma en Sinti. De moord op meer dan 104.000 Nederlandse Joden en 220 Roma en Sinti ging stap voor stap. Het begon met het afnemen van burgerrechten en het invoeren van discriminerende regels. Vervolgens werden ze stapsgewijs uit het openbare leven geweerd om tot slot te worden gedeporteerd en vermoord.
Door dit onderwerp te behandelen leren kinderen over machtsmisbruik, over de verantwoordelijkheid van individuen en over mensenrechtenschending. Kinderen krijgen een beter besef van de begrippen vooroordelen, racisme, discriminatie en wat ze in de samenleving kunnen aanrichten. Het stimuleert kinderen om na te denken over hoe je dit herkent en wat jij er zelf aan kunt doen (met betrekking op de huidige tijd).

Verwerkingsopdracht

Op joodsmonument.nl staan alle namen van de Nederlandse Holocaustslachtoffers. Laat de kinderen op zoek gaan naar slachtoffers bij hen uit de buurt of van hun leeftijd. Laat de kinderen minimaal drie dingen opschrijven over het leven van die persoon. Bijvoorbeeld:

- Wanneer is hij of zij geboren?
- Waar woonde hij/zij?
- Had hij/zij broers en zussen?
- Hoe heette de vader en moeder van deze persoon?
- Iets anders.

Bespreek klassikaal een aantal personen.

Korte lessuggesties

- Bekijk samen het filmpje 'In oorlog vervolgd' op **denkboek.nl/jonginoorlog**.
- Bespreek met de leerlingen het woord 'discriminatie'. Weten de kinderen wat het is? Hebben ze hier weleens mee te maken gehad? Of kennen ze iemand die ermee te maken heeft gehad? Bespreek een aantal situaties met de klas.

Extra

- Bekijk samen de tijdlijn 'Uitgesloten, vervolgd, vermoord' op **denkboek.nl.**
- Laat de kinderen voor meer informatie zelf de Uitklapper 'Vervolging' bekijken op **denkboek.nl/vervolging**.
- Lees met de kinderen p. 28 – 29 'Onderduiken zonder ouders'. Het lukte maar weinig mensen om een plek te vinden om onder te duiken. In de meeste gevallen konden gezinnen niet bij elkaar blijven. Kinderen werden apart ondergebracht van hun ouders. Leg dit uit en bespreek waarom onderduiken heel moeilijk was. Tswi overleeft de oorlog, maar komt erachter dat zijn onderduik familie niet zijn echte gezin is.
- Breng met de klas een bezoek aan Herinneringscentrum Kamp Westerbork of de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam.

NU

2024

Er is nog steeds antisemitisme.

ZEG DAN NIKS!

Nog steeds zijn er mensen die Joden discrimineren. Hoe is dat voor Joodse kinderen van nu?

Bloeme, 11 jaar

'Wij zijn Joods, en dat is een belangrijk deel van mijn leven. We hebben elke week **sjabbat**, en dat is heel gezellig. We hebben ook allemaal leuke feestdagen, die we samen met mijn familie vieren. Ik heb zelf gelukkig nog nooit te maken gehad met antisemitisme. Maar ik zie het wel, bijvoorbeeld op social media en op het *Jeugdjournaal*. Bekende mensen die zeggen: "Joden zijn niet goed". Ik snap eigenlijk niet waarom. Als je ergens niks over weet, zeg er dan niks over!'

DENKBOEK · 26

LOTHAR

Lothar Gold is een gewone jongen van 10 jaar. Hij woont in Utrecht. Hij is altijd buiten te vinden. Maar dan breekt de oorlog uit.

ELLY, HET BUURMEISJE VAN LOTHAR:
'Hij had altijd zo'n mooi vestje aan. Dat vond ik echt prachtig. Bij Lothar in de achtertuin hadden ze kippen. Zijn vader maakte schoenen.'

DE BUREN
De vader van Elly en Toosje heeft een grote zandbak in de tuin gebouwd. In de zomer wordt dat een zwembadje en in de winter een schaatsbaan. Hij organiseert ook poppenkastvoorstellingen. Lothar is er altijd bij. Hij heeft veel vriendjes in de buurt.

Hij heeft veel vriendjes

Doe Teken hier kaartjes voor Lothar en zijn ouders.

OORLOG OVERZEE

Artikelen bij dit thema:

- p. 30 – 31 Zonder vader in een Japans kamp
- p. 36 – 37 Oorlog overzee

Achtergrondinformatie

In dit *Denkboek* is er ruime aandacht voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in de voormalige koloniën van het Koninkrijk der Nederlanden. Zo is er op denkboek.nl veel informatie te vinden over Indonesië en lezen kinderen over wat er tijdens de oorlog gebeurde in Suriname en het Caribisch deel van het Koninkrijk. De Caribische eilanden speelden een grote rol in het leveren van olie en grondstoffen voor het geallieerde leger. De komst van Amerikaanse troepen naar de eilanden maakte veel indruk en veranderde ook het leven daar. Ook was er de voortdurende angst voor aanvallen.

Waarom dit thema?

Bijna twee miljoen mensen in Nederland hebben een relatie met Indonesië, maar toch is deze geschiedenis voor veel mensen onbekend. Ook voor veel kinderen met een Caribische of Surinaamse achtergrond is de oorlogsgeschiedenis van deze gebieden vaak helemaal onbekend. Het is goed om te benadrukken dat deze oorlog een wereldoorlog was en dat ook in Azië verschrikkelijke dingen zijn gebeurd. Vanaf 1945 kwamen veel Indische Nederlanders naar Nederland, een land waar ze vaak nog nooit waren geweest. Er was weinig aandacht voor hun verhaal. Nederlanders waren bezig met het verwerken van hun eigen oorlogservaringen en hadden weinig begrip voor wat deze mensen daar in de kampen en daarbuiten hadden doorgemaakt. En nog steeds is hun oorlogsverhaal voor veel mensen onbekend.

Verwerkingsopdracht

Er zijn veel tekeningen bewaard gebleven die volwassenen en kinderen maakten van hun leven in het kamp. Zoek in de collectie van Delpher (geheugen.delpher.nl) naar voorbeelden en bespreek met de kinderen wat er getekend is en welke gedachten kinderen daarover hebben. Gebruik de zoekterm: Kamptekening uit bezet Nederlands-Indië.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op zoek gaan naar sporen van (de geschiedenis van) Indonesië in Nederland nu. Denk aan straatnamen, etenswaren, woorden en uitdrukkingen. Laat hen op Pinterest of een andere digitale tool een collage maken van wat ze gevonden hebben.
- Laat kinderen naar aanleiding van het artikel 'Oorlog overzee' een voorpagina maken van een krant van één van de genoemde landen. Welk nieuws van de oorlog overzee willen ze onder de aandacht brengen? De hulpacties, de gestrande torpedo of de komst van de Amerikaanse soldaten? Laat ze zelf naar extra informatie zoeken, ze kunnen daarvoor de Uitklapper op denkboek.nl gebruiken.
- Laat kinderen op denkboek.nl de interactieve module met de verhalen van drie kinderen over Nederlands-Indië bekijken. Ze leren dat er verschillende perspectieven zijn op deze geschiedenis. Ze kunnen deze module zelfstandig doorlopen.
- Als je net als Heleen in een kamp zat, ontving je niet vaak post. Stel dat je Heleen wel een kaartje mocht sturen, wat zou je daar dan opzetten? Spreek je Heleen moed in? Vertel je iets over jezelf? Laat de kinderen hierover nadenken en een kaart schrijven.

Extra

- Bekijk op **denkboek.nl/uitklappers** de Uitklappers met de tijdlijn van de geschiedenis van de oorlog in Nederlands-Indië en de Uitklapper over het Caribisch gebied en Suriname in de Tweede Wereldoorlog.
- Breng een bezoek aan museum Sophiahof in Den Haag. Kom in dit museum meer te weten over de gebeurtenissen vóór, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië.

Duitse duikboten probeerden met torpedo's de schepen die de olie naar Europa vervoerden, tegen te houden. Deze torpedo is niet ontploft. Hij ligt op het strand van Aruba.

DENKBOEK · 30

ZONDER VADER IN EEN JAPANS KAMP

NEDERLAND

INDONESIË

'Op een dag werd mijn vader opgehaald. Hij mocht alleen een klein koffertje meenemen. Wij dachten dat het maar voor even was, maar we zagen hem drie jaar niet meer.'

Heleen Smit is 8 jaar oud in 1940. Ze woont met haar vader en moeder in Indonesië, dat dan nog Nederlands-Indië heet. Het land is een **kolonie** van Nederland. Een kleine groep Nederlanders is de baas over de bewoners van Indonesië. Maar dat verandert allemaal in 1942. 'Mijn vader en moeder zaten gespannen naar de radio te luisteren. Ik vroeg wat er aan de hand was. Ze zeiden: "Het is oorlog!"'

Heleen Smit

BEZET DOOR JAPAN

In maart 1942 bezetten Japanse soldaten Nederlands-Indië. Veel Europeanen worden gevangengezet in kampen. Heleens vader wordt eerst opgepakt. Een paar maanden later moeten ook Heleen en haar moeder naar een kamp in de stad Semarang. De reis ernaartoe is lang en zwaar.

Ze zeiden: 'Het is oorlog!'

Veel Indonesiërs dromen al voor de Tweede Wereldoorlog over onafhankelijkheid. Ze willen de baas zijn in hun eigen land. De Indonesiërs denken eerst nog dat de Japanners hen komen helpen om onafhankelijk te worden. Maar dat verandert snel. De Japanners zien de Indonesiërs niet als gelijken. Veel Indonesiërs worden gedwongen om voor de Japanners te werken, vaak ver van huis. Veel dwangarbeiders komen door het zware werk om het leven.

BEVRIJDING

Artikelen bij dit thema:

- p. 46 – 47 Hongerwinter
- p. 48 – 49 Bevrijding
- p. 50 – 51 Leven met oorlog

Achtergrondinformatie

De bevrijding van heel Nederland duurde ongeveer negen maanden en is in te delen in verschillende fasen. Soldaten uit Polen, Canada, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten vochten tegen de nazi's om heel Nederland te bevrijden. Terwijl het zuiden eind 1944 werd bevrijd, was de rest van Nederland nog bezet. In de koude winter van 1944-1945 kreeg men in het westen te maken met de Hongerwinter. Duizenden mensen stierven van de honger.

Waarom dit thema?

Door les te geven over de bevrijding leren kinderen over het leven in vrijheid en onvrijheid. Ze leren dat Nederland niet in een keer vrij was, maar dat de bevrijding in fasen verliep. In 'Leven met oorlog' leren kinderen dat als een oorlog stopt, niet alles ineens voorbij is. Mensen moeten verder leven met wat er is gebeurd. Er zijn mensen die nog elke dag denken aan wat ze hebben meegemaakt. Nog steeds zoeken mensen naar antwoorden over wat er precies gebeurd is met familieleden die vermist of vermoord zijn. Het verdriet houdt nooit op. Het is belangrijk hierbij stil te staan en het leven in vrijheid nu te koesteren.

Verwerkingsopdracht

Luister met de klas de podcast 'Op houten banden' en maak de werkbladen. In deze podcast hoor je het verhaal van de 15-jarige Leendert. Hij fietst tussen november 1944 en mei 1945 van Zeeland naar Groningen, op een fiets met houten banden. Hij heeft een boodschap van het verzet verstopt in zijn broek. Onderweg maakt hij de bevrijding van Nederland mee. Het verhaal van Leendert is verzonnen, maar wat hij ziet van de bevrijding is echt gebeurd! De afleveringen en de werkbladen vind je op **denkboek.nl/podcast**.

Korte lessuggesties

- De Hongerwinter is een belangrijk verhaal dat onderdeel uitmaakt van de bevrijdingsperiode. Er zijn veel verhalen over wat er gegeten werd door mensen die voedsel tekortkwamen. Maak een lijstje met de kinderen over voedsel, met daarop dingen waarvan ze zich niet kunnen voorstellen dat ze het ooit zouden eten. Meer informatie over eten in oorlogstijd is onder andere te vinden op de websites **verzetsmuseum.org** zoek op 'Hongerwinter'.
- Bevrijd zijn betekende nog niet dat alles voorbij was. Op p. 50-51 gaat het over hoe mensen verder moesten met hun leven na alle verliezen die ze geleden hadden. Laat de kinderen brainstormen over wat er allemaal gedaan moet worden na een oorlog om het gewone leven weer op te bouwen. Laat kinderen zich verdiepen in specifieke groepen mensen die terugkeerden zoals de Joden, mannen die in werkkampen hadden gezeten of Indische Nederlanders.

Extra

- Bekijk het fragment van Jong in oorlog 'Honger in oorlog' op **denkboek.nl/jonginoorlog**.
- Laat de kinderen voor meer informatie de Uitklapper 'Bevrijding' bekijken op **denkboek.nl/bevrijding**.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen, aan museum Overloon of het Airbornemuseum in Arnhem.

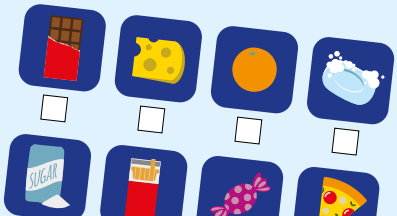

HERDENKEN

Artikelen bij dit thema:

- p. 52 – 55 **Handleiding herdenken**
- p. 56 – 60 **Wie herdenken jullie?**
- p. 61 **Wie herdenk jij?**
- p. 62 – 63 **Hoe denken jullie over herdenken?**
- p. 64 – 65 **In het echt**

Achtergrondinformatie

Op 4 mei is de Nationale Herdenking. Dit zijn alle herdenkingen in het hele land samen. We herdenken dan alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en oorlogen en vredesmissies daarna. Op de Dam worden voor vijf slachtoffergroepen kransen gelegd: verzetsmensen, vervolgden, burgerslachtoffers Nederland, burgerslachtoffers Azië en militairen en koopvaardijpersoneel.

Waarom dit thema?

We herdenken de Tweede Wereldoorlog bijna 80 jaar na het einde ervan nog steeds. Er zijn nog altijd mensen in leven die de oorlog bewust hebben meegemaakt, al worden dat er natuurlijk elk jaar minder. Maar trauma's en ervaringen kunnen soms generaties doorwerken. Het stilstaan bij het leed uit de oorlog en het herdenken van de slachtoffers is belangrijk, ook voor de kinderen van nu. Het laat hen bewust nadenken over het feit dat de vrede en vrijheid die wij nu kennen niet vanzelfsprekend zijn. Het is heel goed mogelijk dat je in de klas kinderen hebt die zelf een oorlogssituatie hebben meegemaakt. Dit onderwerp kan veel emoties losmaken of herinneringen oproepen, ga hier behoedzaam mee om en laat hen alleen hun ervaringen delen als zij zich daar prettig bij voelen.

Verwerkingsopdracht

Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog leeft door in heel veel kinderen van nu. Bijvoorbeeld door gebeurtenissen in hun familie, of door de plek waar ze wonen. In 'Wie herdenken jullie?' vertellen kinderen over slachtoffers waar zij op een bepaalde manier een band mee hebben. Hebben de kinderen in de klas ook zulke verhalen? Bijvoorbeeld omdat ze iets weten van een overgrootoma of -opa, omdat er een monument in de buurt is of omdat ze op een plek wonen waar ooit bommen vielen. Laat kinderen hun eigen 'Ik herdenk'-pagina maken over een zelfgekozen oorlogsslachtoffer.

Korte lessuggesties

- Op denkboek.nl kunnen kinderen hun eigen herdenking maken. Ze bekijken het verhaal van een oorlogsslachtoffer en kiezen daarna de rituelen die volgens hen bij een herdenking voor deze persoon zouden passen.
- Neem met de klas deel aan een lokale herdenking. Zoek eventueel contact met het lokale 4 en 5 mei comité om te kijken welke bijdrage je met je klas aan deze herdenking kunt leveren. Zie ook p. 11 van deze handleiding voor meer informatie over *Adopteer een monument*.
- Bekijk de pagina 'In het echt' op p. 64 en de oorlogskaart op denkboek.nl/oorlogskaart. Welke plekken hebben de kinderen in de klas bezocht? Maak een eigen oorlogskaart. Plak bij iedere plek foto's of verhalen van de kinderen. Vul de kaart gedurende het schooljaar aan.

Extra

- Bekijk op **hetklokhuis.nl** de uitzending 'Dodenherdenking'.

OORLOG EN VRIJHEID NU

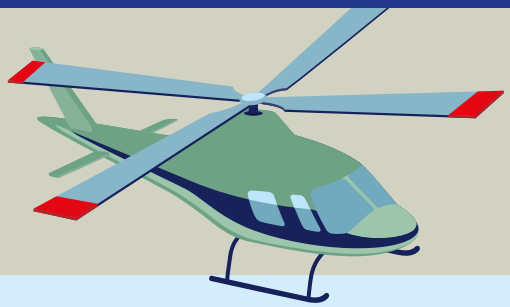

Artikelen bij dit thema:

- p. 66 – 67 **Leven in een nieuw land**
- p. 68 – 69 **Wat is vrijheid?**
- p. 70 – 73 **Vrijheid, een geschiedenis**
- p. 74 – 75 **Vrijheid vieren, hoe doe je dat?**
- p. 76 – 77 **Hoe denken jullie over vrijheid?**

Achtergrondinformatie

Vrijheid is een complex en breed begrip. De 'four freedoms' van president Roosevelt vormen een goed kader om (on)vrijheid te duiden. In een toespraak in 1941 zei Franklin Roosevelt dat democratie alleen tot bloei kan komen als mensen, overal ter wereld, het recht hebben op vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en gevrijwaard zijn van honger en angst.

Waarom dit thema?

In veel artikelen in het *Denkboek* laten we kinderen nadenken over (on)vrijheid toen en nu. Verbinding maken tussen de Tweede Wereldoorlog en onze huidige tijd voelt logisch, maar dient ook zorgvuldig te gebeuren. De geschiedenis herhaalt zich niet, maar onderliggende processen zijn vaak wel vergelijkbaar.
Er is nog steeds op veel plekken in de wereld oorlog. De oorlog in Oekraïne komt heel dichtbij. Op p. 66-67 lezen de kinderen hoe het gaat met Wieka en Lola die uit Oekraïne moesten vluchten.

Verwerkingsopdracht

Wat is vrijheid? Wanneer ben je vrij? Bespreek deze vragen samen met de klas. Samen kiezen ze één van de 'four freedoms'. Deze gaan de kinderen uitbeelden op een creatieve manier. Ze mogen hier zelf invulling aan geven, bijvoorbeeld: poster, video of foto. Laat alle groepjes hun eindproduct kort toelichten voor de klas.

Korte lessuggesties

- Laat kinderen op denkboek.nl de vrijheidswijzer maken. Welke vrijheid vinden zij het belangrijkst?
- Wat is vrijheid? Voor veel kinderen in Nederland is die vraag bijna niet te beantwoorden. **Wijzijnvrij.org** helpt kinderen met nadenken hierover. Vier mensen vertellen hun persoonlijke verhaal over de tijd waarin ze niet vrij waren. Kinderen kunnen kiezen welke vraag ze willen stellen.
- Bekijk met de kinderen de vrijheidstijdlijn op p. 70-73. Welke gebeurtenis vinden de kinderen belangrijk en waarom? Is de volgorde van gebeurtenissen logisch? Gelden deze vrijheden in alle landen? Laat de kinderen een brief schrijven aan de leider van een land, waar bepaalde vrijheden niet gelden. De kinderen leggen met voorbeelden uit waarom vrijheid belangrijk is, zouden ze de leider kunnen overtuigen?

Extra

- De film 'Geef vrijheid een gezicht' met de verhalen van Trijneke en Sara op **denkboek.nl/geef-vrijheid-een-gezicht/** (duur: 10 minuten). Trijneke Blom-Post (87 jaar) en Sara Denno (16 jaar) waren allebei 11 jaar oud in de oorlog. In de film bespreken Sara en Trijneke wat hen is overkomen en wat vrijheid voor hen betekent.
  Bij het filmpje is een digitale les die zowel individueel als klassikaal gemaakt kan worden.
- Breng een bezoek aan het Vrijheidsmuseum in Groesbeek bij Nijmegen. Kijk voor meer informatie op: **vrijheidsmuseum.nl**.

DENKBOEK · 68

Wat is vrijheid?

Deze vraag is eigenlijk heel moeilijk te beantwoorden. Net zoals de vraag wat liefde is, of geluk. Het betekent voor iedereen iets anders. Wel is het zo dat vrijheid altijd bestaat uit dingen die er NIET zijn en dingen die er WEL zijn.

Wat er NIET moet zijn om je vrij te voelen:
- oorlog
- honger
- armoede
- geweld
- angst
- *vul zelf aan:*

ALLEBEI
Mensen die zich echt vrij voelen, hebben van allebei een beetje. Ze hebben **WEL** de ruimte om te kunnen zijn wie ze zijn. En ze worden **NIET** tegengehouden door bijvoorbeeld oorlog of honger. Voel jij die twee kanten van vrijheid ook? Schrijf op wat jij wel en niet nodig hebt om vrij te zijn.

Wat er WEL moet zijn om je vrij te voelen:
- kunnen zeggen wat je denkt
- kunnen geloven wat je wilt
- kunnen zijn wie je wilt zijn
- *vul zelf aan:*

Deze jongen uit Jemen zit op de puinhopen van zijn gebombardeerde huis.

Om vrij te zijn is er **GEEN** oorlog.

ZELF HERDENKEN

Fotografie: Sanne van der Most

ADOPTEER EEN MONUMENT

Wil je in de praktijk aan de slag gaan met het thema herdenken? Vind je het interessant om een lokaal oorlogsverhaal te onderzoeken en met de klas zelf een herdenking te organiseren? Doe dan mee aan *Adopteer een monument!*

Lokale geschiedenis

In Nederland zijn er meer dan 4.000 oorlogsmonumenten. Ieder monument heeft zijn eigen verhaal. Met het project *Adopteer een monument* onderzoeken leerlingen een oorlogsmonument in hun buurt, waardoor de lokale oorlogsgeschiedenis gaat leven. Ze leren wat herdenken is door zelf een herdenking te organiseren en daarmee ook waarom het belangrijk is om de verhalen uit de oorlog door te geven.

Herdenkingspakket en lesmateriaal

Elke klas kan een gratis herdenkingspakket aanvragen met daarin een digitale bloemenbon t.w.v. € 40,-, rouwlinten en 30 vrijheid-pins.
Bij dit project is ook lesmateriaal beschikbaar dat bestaat uit een docentenhandleiding, Denkvragen en een werkboek voor leerlingen met daarin een onderzoeksdossier en een herdenkingsplan.
Het materiaal is gratis te downloaden via **4en5mei.nl/adopteer**.

Aanmelden

Wil jij met jouw school een oorlogsmonument adopteren? Ga naar **onderwijsinformatie.nl/adopteereenmonument** om je direct aan te melden. In het aanmeldformulier kun je direct een monument bij jouw school in de buurt uitkiezen om te adopteren en kun je aangeven of je interesse hebt in een herdenkingspakket.

Vragen en informatie

Wil je meer weten over het project? Ga dan naar **4en5mei.nl/adopteer**. Heb je vragen over het herdenkingspakket of de aanmeldprocedure? Neem dan contact op via: 030-241 70 30 of per e-mail: klantenservice@onderwijsinformatie.nl.

De leerlingen
Adopteer een monument

Ontdek meer op de website →

DENKBOEK.NL

Maak je eigen herdenking, doe een quiz over vrijheid en lees en bekijk nog meer over de Tweede Wereldoorlog in de Uitklappers.

COLOFON

© UITGAVE
Nationaal Comité 4 en 5 mei – Amsterdam 2024

PROJECTLEIDING EN EINDREDACTIE
Hester Wynia

REDACTIE EN ADVIES
Cristan van Emden, Laura Dekker, Leonie Durlinger, Marije Wilmink

CONCEPT, TEKST EN REDACTIE
Patsboem! educatief

GRAFISCH ONTWERP
Suzanne Hertogs, Ontwerphaven

ILLUSTRATIES
Karida van Bochove